

Рэзідэнцыі імператара Карла IV Люксембурга

СМІРНОВА Алена Дзмітрыеўна — медыявіст, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі старажытнага свету і сярэдніх вякоў БДУ. Нарадзілася ў Ленінградзе. У 1981 г. скончыла гістарычны факультэт БДУ. З 1981 па 1983 г. працавала ў Нацыянальным мастацкім музеі Беларусі навуковым супрацоўнікам. Аўтар артыкулаў, у тым ліку энцыклапедычных, і раздзелаў у падручніках па гісторыі заходнеўрапейскага Сярэднявекця, гісторыі сярэднявекчай культуры і гісторыі паўсядзённасці (“Женщины-легенды”. Мн., 1993; “Средневековый мир в терминах, именах и названиях”. Мн., 1999, 2001; “Гісторыя сярэдніх вякоў. Заходняя Еўропа і Візантыя”. Мн., 2002, 2003). Сааўтар манаграфіі “Коралевскі двор в политической культуре средневековой Европы. Теория. Символика. Церемониал” (М., 2004). Займаецца пытаннямі гісторыі паўсядзённасці заходнеўрапейскага Сярэднявекця.

Перыяд праўлення імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі Карла IV Люксембурга (1355—1378 гг.) стаў часам росквіту чэшскай дзяржавы, якая была адной з частак імперыі. Чэхія пры ім дасягнула найвышэйшага ўплыву, а Прага фактычна стала сталіцай імперыі. Карл IV імкнуўся ператварыць Прагу ў “Новы Рым” і актыўна займаўся яе адбудовай.

Карл IV паходзіў з дынастыі Люксембургаў, быў сынам чэшскага караля Яна і ўнукам імператара Генрыха VII¹. Па матчынай лініі ён з роду чэшскіх каралёў Пржэмыславічаў. Яго маці, Элішка, была дачкой чэшскага караля Вацлава II Пржэмыслава, і Карл заўсёды падкрэсліваў сваё чэшскае паходжанне. З 1334 па 1346 г. Карл быў рэгентам у Чэхіі і Маравіі². Пасля пагібелі свайго бацькі ў бітве пры Крэсі (26 жніўня 1346 г.) ён быў абвешчаны чэшскім каралём пад іменем Карэл I. 11 ліпеня 1346 г. стаў германскім каралём пад іменем Карл IV (1346—1378 гг.), хоць афіцыйнай каранацыі ў Рыме і тытула імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі новаму прадстаўніку дынастыі Люксембургаў удалося дамагчыся толькі ў 1355 г.

Бацька Карла, Ян Люксембургскі, адправіў яго ў сямігадовым узросце на выхаванне да двара французскага караля Філіпа VI, дзе Карл правёў сем гадоў — з 1323 па 1330 г. У яго выхаванні прымала ўдзел французская каралева Марыя. Жыццё ў сталіцы Францыі значна паўплывала на станаўленне асобы будучага імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі. Атмасфера каралеўскага двара, Парыжскага ўніверсітэта, факультэт вольных мастацтваў якога наведваў Карл, кантакты з папскім дваром у Авіньёне, перапіска з Петраркай сур’ёзна адбіліся на духоўным сталенні чэшскага прынца і фарміраванні яго мастацкіх густаў. Яго настаўнікам быў прапаведнік П’ер дэ Раз’е (Ражэ дэ Расьер) з Ліможа, чалавек надзвычай “красамоўны і адукаваны і ўсялякай высакароднасцю норава надзелены”³, які ў 1342 г. стаў папай рымскім пад іменем Клімент VI. Чэшскі прынец атрымаў у Францыі выдатную адукацыю, засвоіў асновы дыпламатыі, навучыўся ўспрымаць і разумець культуру і мастацтва.

У час свайго праўлення Свяшчэннай Рымскай імперыяй Карл IV найбольшую ўвагу надаваў развіццю Чэшскага каралеўства. У адпаведнасці з выдадзенай ім у 1356 г. Залатой булай⁴ і дзякуючы яго дзяржаўным пераўтварэнням чэшскія землі ў XIV ст. займалі вядачае месца ў сістэме імперыі, а Прага набыла статус сталіцы імперыі і рэзідэнцыі імператара.

Неабходна адзначыць, што ў XIV і XV стст. функцыямі сталіцы часцей за ўсё надзяляліся гарады, у якіх засядаў рэйхстаг, адбы-

валіся царкоўныя саборы або знаходзілася дынастычная рэзідэнцыя караля.

Карл IV хацеў зрабіць сваю сталіцу лепшай сярод рэзідэнцый еўрапейскіх манархаў. Яго ўяўленне пра сталічны горад, відаць, склалася яшчэ ў Парыжы. Для маладога імператара Прага была сімвалам бесперапыннасці ўлады дынастыі Пржэмыславічаў, якія правілі Чэхіяй да 1306 г., калі са смерцю Вацлава III перарвалася мужчынская лінія гэтай дынастыі і дынастыі Люксембургаў (у склад іх уладанняў чэшскія землі ўвайшлі ў 1310 г.). Магчыма, Карл IV адчуваў сябе нашчадкамі і ўсіх знакамітых хрысціянскіх уладароў — ад рымскага імператара Канстанціна да франкскага імператара Карла Вялікага.

Карл IV праявіў сябе як мудры, разважлівы і энергічны імператар, чалавек творчага розуму і высокай культуры, адораны і адукаваны мецэнат, які пабуджаў да творчасці іншых.

З сярэдзіны 1340-х гг. з іменем Карла IV былі цесна звязаны ўсе культурныя змены, якія адбываліся ў сталіцы. Дзякуючы Карлу ў сярэдзіне — другой палове XIV ст. Прага была фактычна адбудавана занова. Старое месца (Стары горад), Вышаград, Пражскі Град, іх плошча і архітэктура, на думку Карла IV, не адпавядалі канцэпцыі сталічнага горада і не маглі задаволіць яго прэтэнзій на рэпрэзентатывнасць сталіцы самага магутнага ўладара хрысціянскага свету. Таму Карл задумаў упрыгожыць сталіцу манументальнымі архітэктурнымі пабудовамі, якія і цяпер вызначаюць воблік Прагі⁵.

Перш за ўсё Карл пачаў аднаўляць цэнтр горада — Пражскі Град, у якім праводзіліся каралеўскія прыёмы і дыпламатычныя перагаворы. Перабудаваны каралеўскі палац захаваў найбольш каштоўную частку былога будынка — раманскі фундамент і рэшткі палаца чэшскага караля Пржэмысла II Отакара (1253—1278 гг.). Па архітэктурнаму стылю новы палац быў падобны на ажурную парыжскую гатычную капэлу Сен-Шапель.

Неабходна адзначыць, што яшчэ пры жыцці свайго бацькі Карл IV, жадаючы ўмацаваць прававое становішча Чэшскага каралеўства і яго міжнародны аўтарытэт, атрымаў ад папы Клімента VI булу, паводле якой 30 красавіка 1344 г. было заснавана Пражскае архіепіскапства, што надавала пэўную самастойнасць чэшскай царкоўнай арганізацыі. Чэшская царква вызвалілася ад падпарадкавання архіепіскапу Майнцкаму і атрымала незалежнасць ад Майнцкай архіепіскапіі. Першым пражскім мітрапалітам быў прызначаны выдатны палітычны дзеяч Арношт з Пардубіц, які пазней стаў канцлерам і бліжэйшым саветнікам Карла IV.

Па задуме Карла IV сімвалам незалежнасці чэшскай царквы павінна было стаць будаўніцтва ў Празе новага велічнага храма — кафедральнага сабора святога Віта. У адпаведнасці з планам першага яго архітэктара Мацьё з Араса, сабор павінен быў паўстаць у выглядзе трохнефавай базілікі ў стылі паўднёвафранцузскай готыкі.

Старажытная частка сабора святога Віта. XIV ст.

У 1344 г. на Пражскім Градзе быў закладзены фундамент галоўнага каталіцкага храма Чэхіі. З 1344 па 1352 г. Мацьё з Араса паспеў закласці хоры з абходам і вянцом з пяці капэл. Пад яго кіраўніцтвам былі ўзведзены ніжнія сцены і дзевяць пілонаў галоўнага нефа. Стыль, у якім працаваў Мацьё, адрозніваўся вытанчанай стрыманасцю і гарманічнай раўнавагай, дакладнасцю і чыстатай формаў, але ў той жа час рабіў уражанне чагосьці надзвычайнага.

У 1348 г. Карл па ўзору Парыжскага і Балонскага універсітэтаў заснаваў у Старым горадзе першы ў Свяшчэннай Рымскай імперыі і ў Цэнтральнай Еўропе універсітэт (цяпер Карлаў універсітэт)⁶. Як вобразна адзначалася ва ўстаноўчай грамаце, гэта зроблена для таго, каб “жыхарам каралеўства Чэшскага не было патрэбы прасіць у чужых краінах міласціну, але каб знайшлі яны ў каралеўстве нашым стол з частаваннем да задавальнення свайго”. Пражскі універсітэт стаў своеасаблівым узорам для стварэння універсітэтаў у Кракаве, Вене, Гейдэльбергу.

Карл IV збіраў у Празе лепшыя мастацкія сілы тагачаснай Еўропы: такіх выдатных майстроў, як французскі архітэктар Мацьё з Араса, нямецкі майстар Пётр (Петэр) Парлер з Гмюнта (Швабія), мастакі Майстар Тэадорык, Мікалай (Мікулаш) Вурмсэр і іншыя.

Інтэр'ер сабора святога Віта.

Пасля смерці Мацьё з Араса ў 1352 г. галоўным архітэктарам у Празе ў 1356 г. стаў 23-гадовы Пётр Парлер (1330—1399)⁷ — адзін з найбольш таленавітых прадстаўнікоў знакамітага сямейства архітэктараў Парлераў. Нягледзячы на маладосць, ён прайшоў выдатную архітэктурную школу. Вучыўся ў Кёльне і Гмюнце, пабываў у Францыі і Англіі. У пачатковы перыяд сваёй творчасці Пётр Парлер знаходзіўся пад уплывам таго кірунку нямецкага дойлідства, асновай якога была гатычная архітэктура Іль-дэ-Франс. Вялікае ўражанне на Парлера зрабіла будаўніцтва сабора ў Кёльне. Малады і ўпэўнены ў сабе, нямецкі архітэктар прыехаў у Прагу, поўны сіл і новых ідэй. Амаль што 44 гады кіраваў ён будаўніцтвам сабора святога Віта, стаў адным са знакамітых прадстаўнікоў чэшскага мастацтва другой паловы XIV ст. — эпохі найвышэйшага росквіту чэшскай готыкі.

Буйнейшым укладам Пятра Парлера ў архітэктурны воблік Прагі стала ўзвядзенне ўсходняй часткі сабора святога Віта. У 1353—1399 гг. Пётр, а затым у 1399—1419 гг. яго сыны, Вацлаў і Ян, завяршылі будаўніцтва хораў, паўднёвага партала трансепта і большай часткі паўднёвай вежы сабора. Менавіта гэтая вежа стала сімвалам Пражскага Града і ўсёй Прагі.

Пётр Парлер творча перапрацаваў асноўную канцэпцыю храма Мацьё з Араса. Ён павялічыў па-

дышоў да ўспрыняцця функцыі сцяны, разумення прасторы храма, змяніў кампазіцыю сеткаватых і зоркападобных зводаў. Дзякуючы Пятру Парлеру ў другой палове XIV ст. сабор святога Віта ператварыўся ў выдатны твор мастацтва, у якім праявілася новае разуменне готыкі.

Ужо падчас стварэння сакрысты ў саборы святога Віта (закончана ў 1360 г.) Парлер праявіў характэрныя рысы свайго стылю. Ён падзяліў прамавугольнік зводаў сакрысты на дзве квадратныя часткі, кожную з якіх перакрыў своеасаблівай сістэмай скляпенняў: ссунуў кансолі з вуглоў да сярэдзіны сцяны і стварыў першыя зоркападобныя скляпенні.

Пётр Парлер зрабіў важны крок у стварэнні познегатычнай сеткаватай схемы скляпенняў. Этапам у яе развіцці стала капэла святога Вацлава, узведзеная ў 1362—1364 гг. Гэта своеасаблівы ідэйны цэнтр сабора святога Віта, месца пахавання першага і найбольш паважанага ў Чэхіі святога — святога Вацлава з роду Пржэмыславічаў. Але найбольш ярка здольнасці Парлера праявіліся ў распрацоўцы сістэмы сеткаватых скляпенняў хораў самага сабора. У 1377 г., аб'яднаўшы дзве прамавугольныя трапеі, створаныя Мацьё з Араса, у адзін квадрат, Парлер вырашыў перакрыцьце як закончаную сістэму сеткаватых скляпенняў. Новая сістэма скляпенняў Парлера засноўвалася не на перасячэнні нервуў у цэнтры,

Акно паўднёвага фасада сабора святога Віта.

Карл IV. Бюст, створаны ў майстэрні Пятра Парлера.

як гэта было раней, а на дзвюх парах паралельных нервюр, якія стваралі пры перасячэнні рамбічную форму, так званую сетку Парлера.

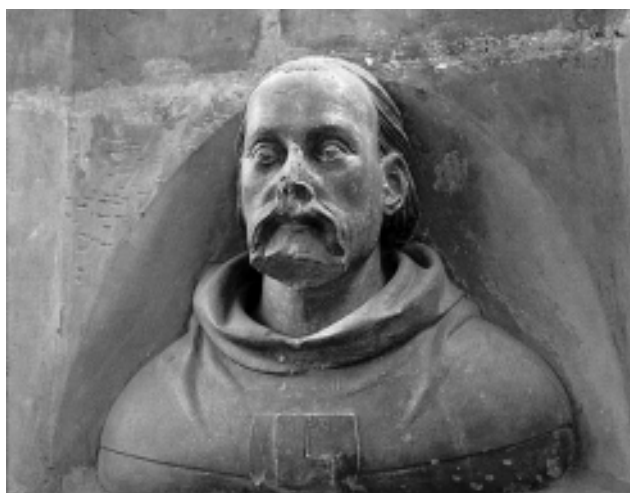
Пры ўзвядзенні сабора святога Віта Парлер праявіў сябе не толькі як архітэктар, але і як скульптар. У 1365—1385 гг. ён стварыў бюсты членаў каралеўскай сям’і на чале з Карлам IV, данатараў храма і яго будаўніка, а таксама надмагільныя помнікі чэшскіх князёў і каралёў.

Несумненную цікавасць уяўляюць і грамадскія пабудовы Пятра Парлера.

У 1357 г. пад яго кіраўніцтвам пачалося будаўніцтва новага каменнага моста цераз Влтаву, названага пазней Карлавым. Неабходна заўважыць, што, згодна містычным уяўленням сярэднявекі, мост з’яўляўся сімвалам выратавання. Новы мост павінен быў замяніць Юдзіфін мост, знесены паводкай, і злучыць 16 манументальнымі паўкруглымі аркамі пражскія гарады на правым беразе ракі, у першую чаргу Вялікі горад (Стары горад) з Малым горадам (Малая страна).

Незвычайныя памеры (даўжыня 516 м, шырыня 9,5 м) і тэхнічнае вырашэнне Карлава моста выклікалі здзіўленне ўсёй Еўропы. З боку Старога горада была пабудавана высокая масіўная маставая (ці перадмаставая) вежа. Размешчаная паміж трыма пражскімі гарадамі, вежа выкарыстоўвалася ў якасці трыумфальнай аркі падчас адноўленага пры Карле IV каранацыйнага шэсця з Вышаграда ў Пражскі Град. У цэнтры сярэдняга яруса ўсходняга фасада вежы Парлер размясціў фігуру святога Віта, а па баках фігуры Карла IV і яго сына Вацлава IV. Вежу ўпрыгожвалі фігуры святых, гербы чэшскіх зямель і вытанчаныя гатычныя ўпрыгожанні работы майстэрні Парлера.

Падчас праўлення Карла IV тэрыторыя Прагі была істотна пашырана. Найбольш прыкметныя змены былі звязаны з заснаваннем так званага Новага горада, які быў абнесены гарадской сцяной са шматлікімі вежамі і брамамі. “Лета Божага 1348, у дзень св. Марка, уладар Карл, кароль рымскі і чэшскі, ус-

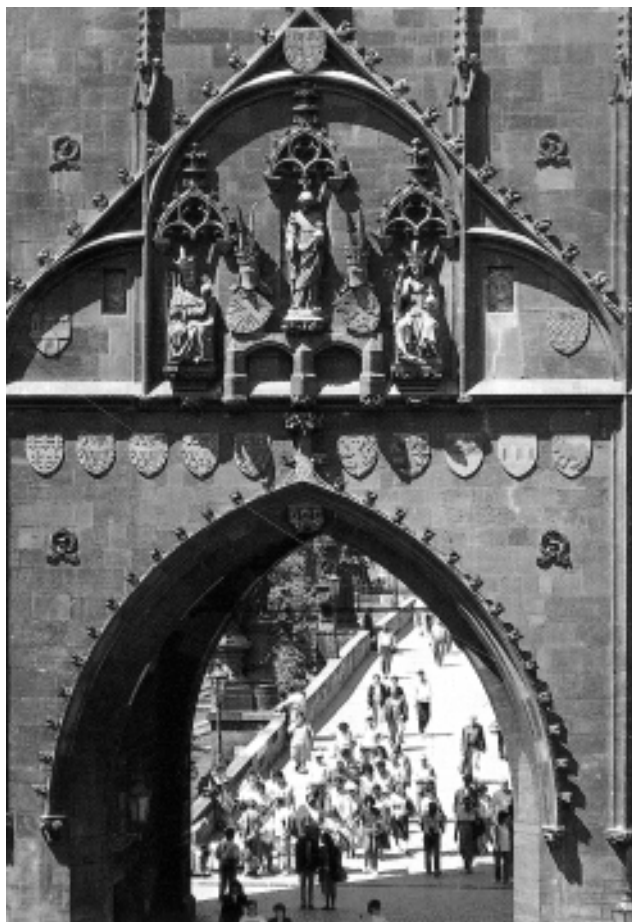
Пётр Парлер.

клаў закладны камень і паклаў пачатак Новаму Горату пражскаму”⁸, — піша першы чэшскі гісторык Бенеш Крабіцэ з Вейтміле ў “Хроніцы Пражскага касцёла”.

Быў абноўлены і ўмацаваны другі каралеўскі горад — Вышаград, які ў папярэднія стагоддзі страціў, у параўнанні з Пражскім Градам, свае пазіцыі. Цяпер жа Вышаград павінен быў стаць такой жа годнай рэзідэнцыяй караля, як і Пражскі Град. Быў перабудаваны ў новым стылі каралеўскі палац. У 1348—1350 гг. пабудаваны крапасныя ўмацаванні з дзвюма галоўнымі надбрамнымі вежамі. У 1361 г. у Вышаградзе закладзены каменны водаправод, а ў 1369 г. пачалася перабудова капітульнага касцёла святых Пятра і Паўла. У адным з артыкулаў створанага Карлам IV “Каранацыйнага кодэкса чэшскіх каралёў” адзначалася, што ўсе манархі, якія будуць правіць пасля яго, напярэдадні каранацыі павінны наведаць Вышаград. Паводле “Каранацыйнага кодэкса”, цырымонія каранацыі павінна была пачынацца ў Вышаградзе, дзе пастаянна захоўваліся торба і лыкавыя чаравікі — сімвалы, якія напаміналі пра запрашэнне на княжацкі прастол Пржэмысла-аратая, які лічыцца заснавальнікам першай чэшскай каралеўскай дынастыі.

Пасля ўтварэння Новага горада і абнаўлення Вышаграда Стары горад (гандлёвы цэнтр і самая прэстыжная частка Прагі) стаў раёнам, у якім жылі пераважна заможныя гараджане і нямецкія купцы. Да пачатку XV ст. гэтая частка горада захоўвала этнічны нямецкі характар.

Зазначым, што з XIII ст. многія краіны Паўночнай і Цэнтральнай Еўропы ахапіў працэс так званай нямецкай каланізацыі, якая з найбольшай сілай праявілася менавіта ў Чэшскім каралеўстве. Гэты працэс абумовіў не толькі этнічны склад яго насельніцтва, але і надаў асаблівы характар станаўленню і развіццю чэшскіх гарадоў, вызначыў спецыфіку гарадскога права і гарадской культуры. У XIV ст. нямецкі элемент у Чэхіі у многім садзейнічаў таму, што яна ператварылася ў найбольш эканамічна моцную і багатую дзяржаву Цэнтральнай Еўропы, у краіну з над-

Старамесцкая мостава башня.

звычай шырокай сеткай гарадоў і развітой гарадской культурай.

У Старым горадзе над Старамесцкай ратушай, пабудаванай яшчэ пры Яне Люксембургскім, паднялася прызматычная вежа (у 1410 г. на ёй усталявалі рэдкі для таго часу гадзіннік) з эркерам гатычнай капліцы. Было пабудавана каралеўскае падвор'е, перабудаваны амаль што ўсе старамесцкія касцёлы. Вучнямі Парлера быў перабудаваны касцёл Дзевы Марыі перад Тынам (Тынская царква) на Старамесцкай плошчы, былі абноўлены касцёл святога Якава і манастыр мінарытаў (францысканцаў) і інш.

Асаблівая роля ў пашырэнні горада адводзілася Новаму гораду. Аўтар яго праекта невядомы, але ў вобліку горада яўна прасочваецца почырк самога Карла IV, які імкнуўся стварыць велізарную гарадскую прастору з мноствам плошчаў, вуліц, касцёлаў і манастыроў, каб Прага стала падобная на тыя вялікія еўрапейскія гарады, якія яму даводзілася бачыць раней.

Новаму гарадскому комплексу была адведзена плошча — прыкладна 360 га — за крапаснымі сценамі Старога горада, у шырокай лукавіне, абмежаванай з поўдня Вышаградам, а з поўначы — берагам Влтавы насупраць вострава Штвайцэ. Тры цэнтральныя прасторавыя сістэмы — Жывёльны рынак (у цэнтры яго ў часы Карла IV кожны год у першую пятніцу пасля Вялікадня выстаўляліся імператарскія

мошчы, якія раней захоўваліся ў саборы святога Віта, а потым у крэпасці Карлштэйн; цяпер Карлава плошча), Конскі рынак (цяпер Вацлаўская плошча) і Сяны рынак (цяпер Сенавагавая плошча) — утваралі тры асноўныя кампаненты Новага горада.

Крапасныя сцены Новага горада (даўжынёй амаль што 3,5 км) будаваліся два гады. Іх таўшчыня дасягала 2 м (месцамі 3 м), вышыня — 6 м. Сцены акружалі роў і вал. Акрамя таго, Новы горад быў умацаваны дзвюма патоўшчанымі сценамі, 19 вежамі і надбрамнай вежай-крэпасцю святога Яна (яе называлі “Святаянская”, “Сляпая” ці “Свінарка”).

У 1348 г. пачалося будаўніцтва вялікага манастырскага комплексу на Славанях. Манастыр “На Славанях” быў прызначаны для бенедыкцінцаў усходняга абраду і нагадваў пра ролю Кірыла і Мяфодзія ў хрысціянізацыі Чэхіі і Маравіі. Новы манастырскі касцёл Узнясення Дзевы Марыі, які ўрачыста асвяцілі ў 1372 г., і касцёл святога Карла Вялікага на самым высокім месцы Новага горада (на супраць Вышаграда) з'яўляліся лепшым пацвярджэннем таго, што сваім ідэалам уладара Карл IV лічыў Карла Вялікага. У 1354 г. Карл IV заснаваў для манах ордэна аўгусцінак касцёл і манастыр святой Кацярыны, а пасля 1362 г. быў узведзены касцёл святога Апалінарыя.

У 1360-я гг. каля сцен Новага горада пад Вышаградам быў пабудаваны манастыр ордэна сервітаў з касцёлам Благавешчання Дзевы Марыі. Каля гарадскіх сцен Старога горада вырас манументальны будынак манастырскага касцёла Марыі Снежнай ордэна кармелітаў, а насупраць Параховой вежы — касцёл святога Амбросія.

Заснаванне Новага горада прывяло да істотных змен у архітэктурным абліччы горада. Пры Карле IV у Новым горадзе зароджалася новая царкоўная архітэктурна. Быў рэканструяваны стары дамініканскі касцёл святога Клімента ў Петрскай частцы горада, перабудаваны і змянілі свой знешні выгляд прыхадскі касцёл святога Пятра на Поржычы, касцёлы ў Йірхаржых, адбудаваны прыхадскі касцёл святога Вацлава ў здзеразскай частцы горада. У Новым горадзе пабудавалі прыхадскі касцёл святога Генрыха (Індржыха) і святой Кунгуты недалёка ад Сянога рынку, а пасля 1350 г. — прыхадскі касцёл святога Штэпана (Сцяпана). Агульнай тэндэнцыяй архітэктурны ўсіх касцёлаў Новага горада эпохі Карла IV было стварэнне гармоніі ўнутранай прасторы і імкненне прывесці ў раўнавагу знешні выгляд будынка з акружаючым архітэктурным асяроддзем.

З заснаваннем вялікага па плошчы Новага горада змяніўся і этнасацыяльны склад сталіцы — павялічыўся чэшскі элемент. Распараджэннем імператара са Старога ў Новы горад былі пераселены тыя рамеснікі, чья вытворчая дзейнасць была звязана з залішнім шумам ці суправаджалася выдзяленнем непрыемных пахаў. У Новы горад перасялілася, прывабленая перспектывай эканамічнага развіцця, частка старамесцкіх нямецкіх і чэшскіх мяшчан. У цэлым жа Новы горад быў заселены пераважна чэшскімі

майстрамі-рамеснікамі ў адрозненне ад Старога горада, дзе ў гэты час пераважаў уплывовы (пераважна нямецкі) патрыцыят.

З забудовай Новага горада завяршылася аб'яднанне пражскіх гарадоў у адзінае цэлае. У выніку Прага ператварылася ў буйнейшы горад Еўропы з насельніцтвам каля 35—40 тыс. чалавек. Так паступова пачала ажыццяўляцца канцэпцыя Карла IV пра стварэнне горада-рэзідэнцыі.

Вялікае значэнне для Карла IV мела і будаўніцтва загараднай рэзідэнцыі — каралеўскага замка Карлштэйн⁹. Закладзены ў 1348 г. недалёка ад Прагі, замак стаў унікальнай свецкай пабудовай свайго часу і заняў выключнае месца ў чэшскай архітэктуры XIV ст.

Будаўніцтва замка вялося больш за сем гадоў. Ступеньчатая кампазіцыя замка была па-сярэдневяковаму сімвалічна: зыходзіла з сімвалізму Святой гары Іерусалімскай і яе храма. У адпаведнасці з сярэдневяковай касмаграфіяй, Іерусалім лічыўся цэнтрам свету, і ўзыходжанне на Карлштэйн было задумана як сімвалічнае паломніцтва да святых месцаў Палесціны.

Дарога вяла паломнікаў да сімвалаў вечнага выратавання — ад размешчанай унізе Калодзежнай вежы да будынка бургграфства і далей да ўнутранага замка, які ўключаў імператарскі палац, Марыянскую вежу з касцёлам Дзевы Марыі і самы значны будынак усяго замка — Вялікую вежу з капэлай Святога Крыжа. Дзве прызматычныя вежы замка паўтаралі форму і маштабы раманскага данжона X—XII ст.⁶ і былі з'явай абсалютна нетыповай для замкаў XIV ст. Выбар гэтага архаічнага тыпу вежы, па ўсёй верагоднасці, быў зроблены самім Карлам IV.

Па свайму месцазнаходжанню (у гарыстай і лясістай мясцовасці) і па агульнаму характару архітэктурнага комплексу Карлштэйн належаў да распаўсюджанага па ўсёй Еўропе тыпу замка, які служыў звычайна прыватнай рэзідэнцыяй феодала ці караля, пра што сведчыць і яго назва — Карлштэйн (трэба сказаць, што Карл засноўваў і іншыя замкі, у назве якіх фігуравала яго імя, — Карлсберг, Карлскроне, Карлсфрыд).

Змак узводзіўся з 1348 па 1365 г. і прызначаўся для захавання імперскіх каранацыйных каштоўнасцей і мошчаў святых. Гэты гатычны замак на скале лічыўся непрыступным. Узвядзеннем яго Карл хацеў падкрэсліць значнасць часу свайго кіравання Свяшчэннай Рымскай імперыяй. Архітэктурны воблік і маляўнічы дэкор замка павінны былі сведчыць пра моц імператарскай улады.

Варта заўважыць, што ў момант заснавання замка Карл яшчэ не меў імперскіх інсгій. Яны знаходзіліся ў Мюнхене, у старэйшага сына Людовіка Баварскага. Але ўжо тады Карл быў упэўнены, што атрымае іх. І сапраўды, у сакавіку 1350 г. імперскія рэгаліі былі прывезены ў Прагу і, верагодна, каля 1357 г. змешчаны ў замку Карлштэйн¹⁰. Зроблена гэта было тайна. Штогод каранацыйныя рэгаліі прывозіліся на ўрачыстасці ў Прагу і паказваліся на ця-

перашняй Карлавай плошчы, аднак іх знаходжанне ў замку Карлштэйн ніколі не афішыравалася: Карл не хацеў раздражняць нямецкую знаць, не задаволеную тым, што святыні Свяшчэннай Рымскай імперыі пакінулі Германію.

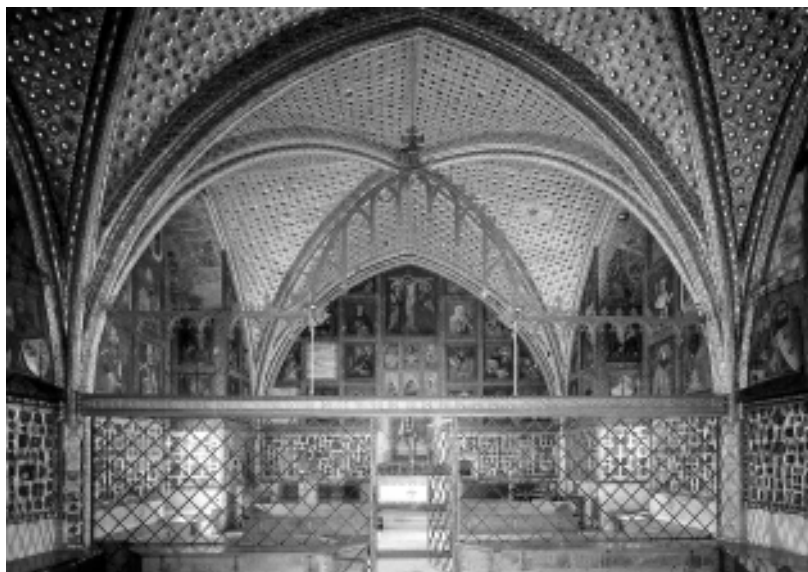
Архітэктарамі Карлштэйна былі Мацье з Араса і Пётр Парлер. Яны максімальна выкарысталі прыродныя ўмовы і эстэтычны эффект уздзеяння замкавага комплексу. Карлштэйн павінен быў зачароўваць сваёй веліччу і ўражваць магутнасцю. Схема замка была даволі традыцыйная. Комплекс замкавых пабудоў падзяляўся на тры часткі, размешчаныя на трох тэрасах. Уезд у замак знаходзіўся ў цыліндрычным надбрамным бастыёне. Першы двор за вежай быў перадзамкавым умацаваннем, за ім ішоў другі двор са службовымі памяшканнямі. На сярэдняй тэрасе быў пабудаваны каралеўскі палац.

У комплексе замкавых пабудоў Карлштэйна асабліва роля адводзілася тром будынкам унутранага замка.

Першы будынак — чатырохпавярховы імператарскі палац. Яго падвалы служылі для гаспадарчых патрэб, там знаходзіліся склады. У заходняй ча-

Стары горад. Сучасны выгляд.

*Інтэр'ер капэлы
Святога Крыжа.*

стцы першага паверха ў памяшканні з аркадамі стаяла пазалочаная карэта, на якой пры Карле IV штогод вазілі на паказ каранацыйныя рэгаліі. Жылыя памяшканні для прыдворных знаходзіліся на другім паверсе палаца. Тут размяшчаліся таксама дваранская і васальная залы, дзе збіралася імператарская світа. Трэці паверх прызначаўся для імператара. Тут знаходзілася спальня — памяшканне з камянам, прэветам (сярэдневяковым туалетам) і прыватнай арагорыяй. Спальню імператара з пакоямі імператрыцы, якой быў адведзены чацвёрты паверх, злучала вінтавая лесвіца. На трэцім паверсе знаходзіліся і рэпрэзентатыўныя залы для ўрачыстых цырымо-ній — Зала для аўдыенцый, Зала продкаў, дзе пры Карле IV адбываліся ўсе ўрачыстыя мерапрыемствы (па загаду імператара гэтая зала была ўпрыгожана насценным роспісам “Род імператара Карла”), Банкетная зала, ці трапезная (дзе цяпер захоўваюцца ўнікальныя помнікі гатычнага перыяду, у тым ліку калекцыя гістарычнага сталовага посуду з дрэва і керамікі).

У другім будынку — Марыянскай вежы, на першым паверсе размяшчалася турма. Два памяшканні другога паверха былі ў распараджэнні васалаў імператара. На трэцім паверсе вежы знаходзілася капэла Дзевы Марыі. Сцены капэлы былі ўпрыгожаны ўнікальнымі роспісамі з сюжэтамі Апакаліпсіса і роспісамі з так звананага цыкла “Святыя мошчы”. Тут мы бачым самога Карла IV у момант атрымання святых рэліквій¹¹. Да капэлы Дзевы Марыі ўсутыч прымыкала малая капэла. Яе называлі капэла святой Кацярыны, якую Карл IV лічыў сваёй заступніцай. Тут імператар праводзіў час у роздуме і малітвах. Акрамя таго, капэла служыла ў якасці прыватнай скарбніцы імператара.

Трэці будынак — Вялікая вежа з капэлай Святога Крыжа — з’яўляўся важнейшай часткай замка. Тут захоўваўся самы каштоўны скарб — каранацыйныя рэгаліі Свяшчэннай Рымскай імперыі, а пазней і Чэшскага каралеўства. Сама капэла знаходзілася на

трэцім паверсе вежы, куды вяла вінтавая лесвіца. Сцены капэлы былі пакрыты насценным роспісам на сюжэт любімай легенды Карла IV пра святога Вацлава і святую Людмілу. З цёмнай лесвіцы наведвальнік трапляў у чароўны інтэр’ер капэлы Святога Крыжа, упрыгожанай каштоўнымі камянямі і пазалотай.

Прыдворныя мастакі імкнуліся прадставіць алегорыю Нябеснага Іерусаліма, дзе знаходзіўся Хрыстос і ўсе святыя. Такім чынам, узнік інтэр’ер, які да гэтага часу з’яўляецца ўнікальным комплексным мастацкім творам: столь капэлы пазалочана і пакрыта шклянымі лінзамі ў форме зорак, якія ўтвараюць зорнае неба, дапоўненае Сонцам і Месяцам. Сцены капэлы былі ўпрыгожаны Майстрам Тэадорыкам¹² і яго вучнямі 129 станковымі карцінамі на дошках. Фігуры святых і пакутнікаў, размешчаныя ў чатыры рады, паказвалі нябеснае войска, якое “ахоўвала” імперскі скарб. Прадстаўлены таксама ўладары, сярод якіх першае месца займае Карл Вялікі. Уражанне ўзмацнялі эфекты святла, якое пранікала днём праз каляровыя каменьчыкі ў вокнах, бляск свечак і лямп, які адбываўся ў паліраваных паверхнях каштоўных камянёў на сценах, у крышталёвых лінзах на столі і ў пазалочаных ляпных упрыгожаннях. Летапісец эпохі Карла IV Бенеш Крабіцэ з Вейтміле ў сваіх запісках адзначаў, што ва ўсім свеце не было такой раскошнай капэлы. Тут і былі размешчаны імперскія каранацыйныя рэгаліі, мошчы святых і іншыя рэліквіі.

У гады праўлення Карла IV замак Карлштэйн стаў не толькі важным цэнтрам Свяшчэннай Рымскай імперыі, але і свайго роду сімвалам палітычных, рэлігійных, універсальных і нацыянальна арыентаваных поглядаў Карла IV. Галоўныя ідэі эпохі Карла IV (пра веліч імперыі, хрысціянскую місію германскага імператара і г.д.) атрымалі тут дакладную выяўленчую фармулёўку, нідзе больш не былі выяўлены з такой паўнатой і сістэматычнасцю.

Сярод мастакоў, якія працавалі над роспісамі ў Карлштэйне, вядомы імёны Мікалая Вурмсера са

Страсбурга, Тамаза да Мадэна, Майстра Тэадорыка¹³. Работа над імі пачалася ў 1355 г. Першымі былі створаны фрэскі, якія паказвалі радаслоўную дынастыю Люксембургаў (яны былі знішчаны ў XVI ст. і вядомы толькі па акварэльных копіях). Затым быў зроблены роспіс залы капітула, галоўнай тэмай якога быў Апакаліпсіс, і капэлы святой Кацярыны (каля 1360 г.). Гэтыя фрэскі дайшлі да нашага часу часткова пашкоджанымі.

Капэла Святога Крыжа ў данжоне (1357—1365) была ўпрыгожана станковымі работамі па дрэву, выкананымі Майстрам Тэадорыкам і яго вучнямі. Тэадорык быў майстрам незвычайнага жывапісу. Ужо ў 1348 г. ён упамінаецца як “першы майстар” заснаванага ў тым жа годзе пражскага брацтва мастакоў. Карл IV у грамаце ад 28 красавіка 1367 г. называе яго “magister Teodoricus pictor noster et familiaris” (“майстар Тэадорык, наш мастак і прыдворны”). У 1360-я гг. ён меў тытул “malerius imperatoris” (імператарскі мастак), што гаварыла пра новае становішча сярэднявечага мастака ў грамадскім і духоўным жыцці Еўропы XIV ст. У пэўнай ступені значэнне Тэадорыка ў чэшскім жывапісе XIV ст. можна параўнаць з роляй Парлера ў дойлідстве. Творчасць абодвух майстроў была апагеям развіцця чэшскага мастацтва эпохі Сярэднявечча. У эпоху Карла IV сярэднявечны мастак з майстра-рамесніка, асоба якога, як правіла, заставалася ў цені, стаў асобай, чья дзейнасць была пастаўлена на адзін узровень з іншымі відамі духоўнай дзейнасці. Такім чынам, у феадальным грамадстве пачало складвацца новае стаўленне да мастака. Істотна павысіўся яго статус у іерархіі познесярэднявечага еўрапейскага грамадства.

Пасля смерці Карла IV у 1378 г. імператарская карона перайшла да яго сына, Вацлава IV (1378—1400 гг.). Але ён не ўнаследаваў ад бацькі палітычных здольнасцей. Асабістыя захапленні для яго былі больш важныя за дзяржаўныя справы. Будаўнічыя работы працягваліся, але ў даволі павольным тэмпе. Новы кароль перасяліўся ў Стары горад, які пэўны час выконваў ролю рэзідэнцыі імператара. У 1400 г., са смерцю Вацлава IV, Прага паступова згубіла статус рэзідэнцыі імператара, росквіт перыяду праўлення Карла IV беззваротна адышоў у мінулае.

¹ Fiala Z. Pøedhusitské Èechy 1310—1419: Èeský stat pod vladou Lucemburkù. Praha, 1968.

² Beneš Krabice z Weitmile. Panování cisaøe Karla IV. Praha, 1940; Èetení o Karlu IV a jeho dobì (z pramenù). Praha, 1958; Vita Caroli IV. imperatoris // Fondes rerum Bohemicarum. Ed. J. Emler (далей — FRB). Praha, 1882; Vita... ab eo ipso conscripti. Ed. K. Pbistor, W. Bulst. Heidelberg, 1950; Vita Caroli Quarti. Die Autobiographie Karls IV. Einführung, Übersetzung und Kommentar von Eugen Hillenbrand. Stuttgart, 1979; Karel IV. Vlastní •ivotopis. Praha, 1978; Chronicon Benessii de Weitmil / Ed. J. Emler // FRB. IV. Praha, 1884; Chronicon Francisci Pragensis / Ed. J. Emler // FRB. IV. Praha, 1884; Kroniky doby Karla IV. Praha, 1987; Современники о Карле Люксембурге и Карл IV о себе // Леонтьевский А.В. "Искусство возможного" в политике Карла IV Люксембурга. Волгоград, 1995. С. 4—29; Жизнеописание императора Карла IV, им самим составленное // Леонтьевский А.В. Указ. соч. С. 29—70; Kavka F. Vláda Karla IV za jeho císarství (1355—1378). Praha, 1993. Т. 1—2; Kavka F. •ivot a dvore Karla IV. Praha, 1993; Seibt F. Karl IV. Ein Kaiser in Europa 1346 bis 1378. München, 1978, 1994; Spì váèek J. Karel IV. a jeho vlastní •ivotopis. Praha, 1978; Spì váèek J. Karel IV: •ivot a dilo (1316—1378). Praha, 1979; Werunsky E. Geschichte Kaiser Karls IV und seiner Zeit. Bd. 1—3. Innsbruck, 1880—1892.

³ Цит. по: Витхова М., Кейрж И., Вшетечка И. Прага — исторический город. Прага, 1995. С.38.

⁴ Бойцов М.А. Золотая булла 1356 г. и королевская власть в Германии во второй половине XIV в. // Средние века. М., 1989. Вып. 52. С. 25—46.

⁵ Георгиевская Е.В. Прага. М., 1967; Маца И.Л. Архитектура Чехословакии. М., 1959; Поп И.И. Искусство Чехии и Моравии IX—начала XVI века. М., 1978; Èeské umì ní gotické. 1350—1420. Praha, 1970; Dejiny èeského výtvarného umì ní. Sv.1. С. 1—2. Od poèatkù do konce støedoví ku. Praha, 1984; Kutal A. Èeské gotické umì ní. Praha, 1972; Mencl V. Èeska architektura doby lucemburské. Praha, 1949.

⁶ Chronicon Benessii de Weitmil /Ed. J.Emler // FRB, IV. Praha, 1884; Chronicon Francisci Pragensis /Ed. J.Emler // FRB, IV. Praha, 1884.

⁷ Kotrba V. Kdy pøšel Petr Parlèø do Prahy. Pøspì vek k historii poèatkù parlèøovské gotiky ve støední Evropè // Umì ní. 1971. Èíslo 2; Chytil K. Petr Parlèø a místø gmündstí. Praha, 1886.

⁸ Chronicon Benessii de Weitmil / Ed.J.Emler // FRB, IV. Praha, 1884.

⁹ Dvoøacová V., Menclová D. Hrad Karlštejn. Praha, 1964; Menclová D. Karlštejn a jeho ideovy obsah // Umì ní. 1957. Èíslo 4.

¹⁰ Menclová D. Karlštejn a jeho ideovy obsah. S. 286.

¹¹ Fried A. Magister Theodoricus. Praha, 1956.

¹² Ibidem.